

ทุนของผู้ค้าชายแดน ณ จุดผ่อนปรน ทางการค้าชายแดนไทย-ลาว 3 แห่ง ของจังหวัดเชียงราย

The Study of Capital in Possession
of Cross Border Entrepreneurs at the
3 Relief Points on Thailand-Laos Border

สิริไพลิน สิงห์อินทร์

Siripailin Sing-In

บทคัดย่อ

บ้านแจมป๋อง ตำบลเหล่ายาว, บ้านห้วยลึก ตำบลม่วงยาย อำเภอเวียงแก่น และบ้านเลาอู ตำบลตับเต่า อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย เป็นพิกัดสำคัญบนเส้นพรมแดนไทย-ลาว เนื่องจากเป็นที่ตั้งของจุดผ่อนปรนทางการค้า พื้นที่ซึ่งชนชายแดนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ผู้ค้าชายแดน ณ จุดผ่อนปรนฯ ทั้ง 3 แห่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักของงานศึกษานี้ โดยที่ผู้เขียนมีความสนใจว่า ท่ามกลางบริบทการพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงที่ดึงประโยชน์ทางเศรษฐกิจออกไปจากมือคนตัวเล็กตัวน้อย ผู้ค้าชายแดนเหล่านี้มีทุนและใช้ทุนอะไร อย่างไร ในการดำรงชีพ ข้อค้นพบของงานศึกษานี้คือ เรื่องเล่าของชุมชนทางการค้าชายแดน สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐชาติกับชุมชนชายแดน การเปลี่ยนแปลงชุมชนที่เกิดจากการกำหนดเส้นพรมแดนและการสร้างจุดผ่อนปรนทางการค้าสร้างโอกาสให้คนในชุมชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น ทั้งนี้ในระบบเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ ผู้ค้าชายแดนมีส่วนสำคัญอย่างมากในการผลักดันเศรษฐกิจ

ชายแดนให้ขับเคลื่อน พวกเขามีความสามารถในการสร้างและใช้ “ความไม่เป็นทางการ” อาทิ การใช้ความสัมพันธ์เครือข่ายข้ามพรมแดน, ความสัมพันธ์ของเครือข่ายชาติพันธุ์ และความเป็นคนในชุมชนชายแดน ผู้ค้าชายแดนมีความสามารถในการใช้และปรับเปลี่ยนทุนทางสังคมนี้ไปเป็นทุนอื่น เช่น ทุนทางสัญลักษณ์และทุนทางเศรษฐกิจ อันเป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้งต่อการดำรงชีพของตนตลอดจนการรักษาไว้ซึ่งประโยชน์ของชุมชนด้วย

คำสำคัญ: ทุน, การดำรงชีพ, ผู้ค้าชายแดน, ตลาดชายแดน

Abstract

In Chiang Rai, Ban Jam Pong relief point of Lai Ngao subdistrict, and Ban Huai Luk relief point of Muang Yai subdistrict, both affiliated to Wiang Kaen district, along with Ban Lao-U relief point, Tap Tao subdistrict, have attained the geopolitical significance on Thailand - Laos border due to their positions at the junction of the two countries, wherein parties from both side have pursued the economic interests concertedly. The primary source of knowledge is attributed to the crossborder entrepreneurs. This study probes into trends and modes of the accumulation of capital as appropriated by the crossborder entrepreneurs, with the background being the steadfast development of the Greater Mekong Subregion and the attendant deprivation of the economic benefits from the masses. The study has arrived at the discovery of the narratives about the crossborder-trading communities, which reflects the sustained power relations between the State and the communities. Changes begotten by the determination of border lines and establishment of relief points have created the suitable environment for the diversification of professions among the villagers. In the domain of informal economy, the

crossborder entrepreneurs are considered the driving agents, as they are able to appropriate “the informality” of the circumstances for their benefits, with example being the exploitation of kinship for crossborder mobility, intra-ethnic relations, and their identity as the residents of the crossborder-trading communities. The aforementioned social capital is aptly developed into symbolic and economic capital, readily available as the resources for living and for communal interests.

Keywords: capital, cross border entrepreneurs, border market

บทนำ

ในการวิจัยทางภูมิศาสตร์การเมืองและภูมิศาสตร์วัฒนธรรมได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาเขตแดนระหว่างประเทศมาโดยตลอด ในมุมมองหนึ่งเขตแดนเป็นเส้นแบ่งที่ตายตัว โดยที่ม้งงานอีกด้านที่อธิบายว่าเขตแดนนั้นเป็น “กระบวนการทางวัฒนธรรมที่มีพลวัต” ดังเช่นงานของเชษฐา พวงหัตถ์ (2559) ที่มองว่า “เขตแดนเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นมา อันเป็นผลของการต่อสู้และความสัมพันธ์ทางอำนาจ” พื้นที่ชายแดนจึงเป็นพื้นที่สำหรับการต่อสู้และเป็นย่านของการต่อรอง โดยที่ชายแดนยังมีการสร้างใหม่ให้เป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจ ทำให้พื้นที่นี้กลายเป็นศูนย์กลางการค้า (จามะรี, 2560) ในการควบคุมชายแดน รัฐบาลใช้นโยบายและปฏิบัติการต่าง ๆ เพื่อควบคุมทั้งผู้คนและสินค้าข้ามแดน โดยกำกับให้ผู้ที่เข้าออกพื้นที่ชายแดน ต้องทำตามเงื่อนไขของรัฐ ทว่า การควบคุมนี้ได้ส่งผลในมุมกลับปรากฏว่าชนชายแดนสามารถเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับเงื่อนไขการผ่านแดนที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละจุด ทั้งยังสร้างกลุ่มเครือข่ายการค้าขึ้นในลักษณะ “เครือข่ายชาติพันธุ์” มีการเดินทางไปมาหาสู่และติดต่อค้าขายระหว่างกันอย่างต่อเนื่องจากอดีตจวบจนปัจจุบัน โดยที่การค้าข้ามพรมแดนเป็นดังกลยุทธ์ในการสร้างชุมชนข้ามถิ่น (กรองทอง, 2555) ในขณะที่งานศึกษา “ผู้ค้าเงินกับอิทธิพลเงิน

ในชายแดนลุ่มน้ำโขง” (ยศ สันตสมบัติ และคณะผู้วิจัย, 2555) สามารถใช้เป็นฐานในการทำความเข้าใจวัฒนธรรมทางเศรษฐกิจชายแดนที่มีผู้ค้าชาวจีนเป็นผู้กระทำการได้เป็นอย่างดี เนื้อหางานให้ความสำคัญกับการสร้างวัฒนธรรมทางเศรษฐกิจเงินบริเวณชายแดน โดยมีข้อเสนอสำคัญประการหนึ่งว่า เมื่ออิทธิพลจีนเบียดขับผู้ค้าเดิมในท้องถิ่น โดยการทำการค้าที่อาศัยเครือข่ายทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือ ในฝ่ายผู้ค้าท้องถิ่นอาจต้องรองรับมือกับสถานการณ์นี้ โดยอาจปรับใช้เครือข่ายทางสังคมที่ตนมีเป็นเครื่องมือ ช่วยให้ผู้ค้าท้องถิ่นสามารถยืนหยัดแข่งขันในตลาดการค้าชายแดนได้

ทั้งนี้เพื่อเป็นการขยายขอบเขตความรู้มาสู่กรณีของผู้ค้าชาวไทย ผู้เขียนจึงได้จัดทำบทความ **ทุนของผู้ค้าชายแดน ณ จุดผ่อนปรนทางการค้าชายแดน ไทย-ลาว 3 แห่งของจังหวัดเชียงราย** ซึ่งผู้ค้าชายแดนในบทความนี้หมายถึงผู้ทำการค้าชายแดนในพื้นที่จุดผ่อนปรนฯ หรือตลาดนัดชายแดน คนกลุ่มนี้มีความสำคัญในการสร้างเศรษฐกิจ ผ่านการค้าชายแดน การจ้างงาน รวมถึงบริการอื่น ๆ อันเกี่ยวเนื่องกับการค้าชายแดน และเนื่องจากผู้ค้าชายแดนมีสถานะเป็นสมาชิกของชุมชนชายแดน ในบางบริบทบทความนี้รวมพวกเขาไปกับคนกลุ่มอื่น โดยการใช้ถ้อยคำว่า “ชาวบ้าน” “ชนชายแดน” หรือ “คนตัวเล็กตัวน้อย” บทความเลือกศึกษาทั้งปฏิสัมพันธ์ของผู้คนข้ามพรมแดน และปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับอำนาจรัฐในอาณาบริเวณพรมแดน เพื่อเป็นการนำเสนอถึงวิธีการศึกษาเรื่องจุดผ่อนปรนฯ ที่แตกต่างออกไปจากงานศึกษาเดิมจำนวนหนึ่ง ที่มุ่งให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐมากกว่าปฏิสัมพันธ์ของชนชายแดน (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2558) ซึ่งมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชายแดนเช่นกัน บทความยังต้องการแสดงให้เห็นว่าผู้ค้าชายแดนแต่ละรายอาศัย “ทุน” ต่าง ๆ ในการทำการค้าชายแดน เช่น การสะสมทุนความรู้จากประสบการณ์การค้าข้ามแดนของครอบครัวเดิม การอาศัยทุนทางสังคมของความเป็นเครือญาติและชาติพันธุ์เพื่อสร้างเครือข่ายทางการค้า และการใช้ทุนทางเศรษฐกิจรวมถึงแรงงานจากครอบครัวมาช่วยหนุนเสริมขยายและสร้างความมั่นคงให้แก่กิจการ โดยที่ผู้เขียนมองว่าแม้แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมจะเป็นปัจจัยสำคัญในการหนุนเสริมความสำเร็จของผู้ค้าชายแดน แต่ใน

อีกด้านหนึ่ง ตัวผู้ค้าเองก็ต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการบริหารต้นทุน ความเสี่ยง ตลอดจนต้องมีความสามารถในการคิดวางแผนและจัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนด้วย (จักรกริช, 2555 อ้างแล้ว)

ในด้านแนวคิดหลักของบทความ ผู้เขียนเลือกใช้ 2 มโนทัศน์เป็นกรอบคิดในการมองปรากฏการณ์ที่ชายแดนได้แก่ มโนทัศน์ว่าด้วย “ทุน” ของ บูดีเออร์ (1997)¹ และมโนทัศน์การดำรงชีพ ทั้งสองแนวคิดนี้จะช่วยขยายความรู้ในประเด็นการค้าข้ามแดน โดยมีมโนทัศน์ว่าด้วยทุน ช่วยชี้ว่าการค้าชายแดนจำเป็นต้องอาศัยทุนที่หลากหลาย มิใช่เฉพาะทุนทางเศรษฐกิจ และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ค้าชายแดนต้องมีความสามารถในการสะสมทุนและแปลงทุนเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างสูงสุด ในส่วนมโนทัศน์การดำรงชีพ สามารถนำมาปรับใช้พื้นฐานมองว่าในยุคโลกาภิวัตน์นี้ผู้คนส่วนหนึ่งมีความสัมพันธ์ในสภาวะข้ามชาติ (Transnationalism) การดำรงชีพของผู้คนมีช่องทางที่หลากหลายและยึดติดกับพื้นที่ทางกายภาพลดน้อยลง และมีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามพรมแดน แม้จะมีพรมแดนรัฐชาติขวางกั้น แต่ผู้คนก็มีความสามารถที่จะติดต่อสื่อสารกันด้วยเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว รวมถึงมีการเดินทางไปมาหากันได้ในหลายช่องทาง จนกลายเป็นว่าเส้นพรมแดนนั้นมีความพร่าเลือน เครือข่ายข้ามพรมแดนยังมีศักยภาพในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทรัพยากร แรงงาน การขยายครอบครัวออกไปข้ามพรมแดนของประเทศไทย (ปิ่นแก้ว, 2554) ในขณะที่งานวิจัยของประเสริฐกล่าวว่า การดำรงชีพนั้น “...สัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมอันได้แก่ สถาบันครอบครัว เครือญาติ หมู่บ้าน ความสัมพันธ์ทางเพศสภาพ ระบบกรรมสิทธิ์ กลุ่มอุปถัมภ์ กฎหมาย ความสัมพันธ์ทางการเมือง และรัฐชาติ...” และระบุว่าการศึกษาแนวทางการดำรงชีพ สามารถทำได้โดยศึกษาการทำมาหาได้ของผู้คน ซึ่งจะช่วยให้เห็นว่า ช่องทางทำกินนี้เองที่เป็นดังพื้นที่ในการเชื่อมโยง ปะทะประสาน เจริญและต่อรองกับเงื่อนไขทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม “ประสบการณ์ชีวิตของผู้คนนี้จะช่วยแสดงถึงความสามารถในการปรับตัวและประยุกต์ใช้ทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดอาจเกิดขึ้น และมีความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาไปในรูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ก้าวข้ามรัฐชาติ” (ประเสริฐ, 2558 อ้างแล้ว)

บนฉากชุมทางการค้าชายแดนในบทความนี้มีผู้ค้าชายแดนเป็นผู้เล่นหลัก ผู้ค้าชายแดนเป็นตัวแทนของผู้มีส่วนได้เสียกับการพัฒนา คนกลุ่มนี้อาศัยทำกินอยู่ในอาณาบริเวณชายแดน มีวิถีการดำรงชีพแบบข้ามแดน เช่น การข้ามพรมแดนรัฐเพื่อการค้า, เยี่ยมญาติมิตรหรืออ้อมร่วมประเพณีท้องถิ่นในประเทศเพื่อนบ้าน, ข้ามแดนไปเพื่อใช้ทรัพยากรต่างๆ ในประเทศเพื่อนบ้าน เป็นต้น ในการเก็บรวบรวมเรื่องเล่าของผู้ค้าชายแดน ผู้เขียนได้สำรวจชุมชนชายแดน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ ชุมชนชายแดนไทย-ลาว บ้านแจมป๋อง ตำบลหล้ายางว บ้านห้วย-ลึก ตำบลม่วงยาย อำเภอเวียงแก่น และบ้านเลาอู ตำบลตับเต่า อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ค้าชายแดน รวมถึงเจ้าหน้าที่รัฐหน่วยต่างๆ ในพื้นที่ช่วยสร้างความเข้าใจถึงพลวัตของชุมชนชายแดนในมิติด้านความมั่นคงและมิติด้านเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาพื้นที่ชายแดน ข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า วิถีชีวิตของชนชายแดนมีความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติ พวกเขาที่มีความเป็นเครือญาติ มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางวัฒนธรรมร่วมกัน คนกลุ่มนี้มีความสามารถในการปรับตัวเพื่อรักษาประโยชน์ทางการค้าและมีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชน โดยการปรับใช้ทุนต่างๆ ที่ตนเองมีเพื่อเป็นเครื่องมือ ในกรณีการศึกษาถึงทุนของผู้ค้าชายแดนมีความพิเศษกว่าการศึกษาทุนในพื้นที่ปกติ คือ นอกจากจะมุ่งเน้นไปที่บทบาทการถ่ายทอดทุนจากครอบครัวแล้ว มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจถึงความสัมพันธ์ทางสังคมในมิติข้ามพรมแดน และมองให้เห็นว่าชุมชนทางการค้าอันเป็นที่ตั้งของจุดผ่อนปรนฯ เป็นพื้นที่ซึ่งท้องถิ่น รัฐชาติ และภูมิภาคได้ปฏิสัมพันธ์กัน ทั้งนี้ ความหมายของ “พื้นที่พรมแดน” ที่บทความอ้างใช้ คือ การนิยามให้พรมแดนเป็นพื้นที่ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชนชายแดน เป็นพื้นที่ซึ่งสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจและเป็นปรากฏการณ์กีดการทำมาค้าขายของผู้คนสองฟากฝั่งได้ในคราวเดียวกัน (จักรกริช, 2555)

จุดอ่อนปรนฯ และตลาดนัดชายแดน กับการเปลี่ยนแปลงชุมชนชายแดน

จุดอ่อนปรนการค้าและตลาดนัดชายแดนไทย-ลาว เป็นสนามที่สะท้อนภาพการพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง การเกิดขึ้นของพื้นที่นี้สัมพันธ์กับการปรับทิศทางของอนุภูมิภาค ตามวาทกรรม 3 ชู อันได้แก่การเป็นพื้นที่ได้อำนาจอาณานิคม พื้นที่ปะทะระหว่างอุดมการณ์การเมืองต่างค่ายสร้างวาทกรรมชาตินิยม และการเป็นพื้นที่แห่งการร่วมมือเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจเสรี (กฤษดา, 2553) ปรัชญาการณีนี้อาจเป็นปฏิบัติการของรัฐชาติที่ต้องการปรับรูปแบบการแสวงประโยชน์จากพื้นที่ ทำให้รัฐได้ประโยชน์ด้านความมั่นคงรวมถึงการควบคุมสินค้าและคนข้ามแดน ในแง่นี้ ความหมายของชายแดนที่รัฐสร้างขึ้นจึงสะท้อนถึงแง่มุมเชิงอำนาจที่รัฐมีเหนือพื้นที่ดังกล่าว สะท้อนมุมมองของรัฐที่มองชายแดนโดยผูกตึงเอาไว้กับลักษณะทางภูมิศาสตร์ และยังบ่งชี้ว่าชายแดนเป็นสิ่งสร้าง เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากเทคโนโลยีของรัฐอาทิ การสร้างแผนที่ การกำหนดเส้นพรมแดน การลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน รวมถึงการจัดให้มีเจ้าหน้าที่รัฐประจำการในพื้นที่ กลไกต่างๆ ที่รัฐเป็นผู้ออกแบบขึ้นนี้ แง่หนึ่ง เป็นการเตรียมความพร้อมในการเชื่อมต่อกับประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เชื่อมโยงประเทศเข้าสู่โครงการพัฒนาสีเขียวเศรษฐกิจ สร้างโอกาสให้ตลาดขยายตัว ล้อรับกับระบบตลาดเสรี อย่างไรก็ตามเมื่อรัฐลงทุนดังที่ได้กล่าวไป จึงเป็นธรรมดาที่รัฐจะเป็นผู้เก็บเกี่ยวประโยชน์ในบริเวณพื้นที่ชายแดน กลไกที่รัฐสร้างขึ้นนี้แลรวมกับว่าสร้างเพื่อสนับสนุนให้การข้ามแดนเป็นไปอย่างเสรี แต่หากมองในมุมกลับ กลไกเหล่านี้เป็นตั้งเครื่องมือของรัฐในการควบคุมพื้นที่ชายแดนเช่นกัน (Walker, 1999)

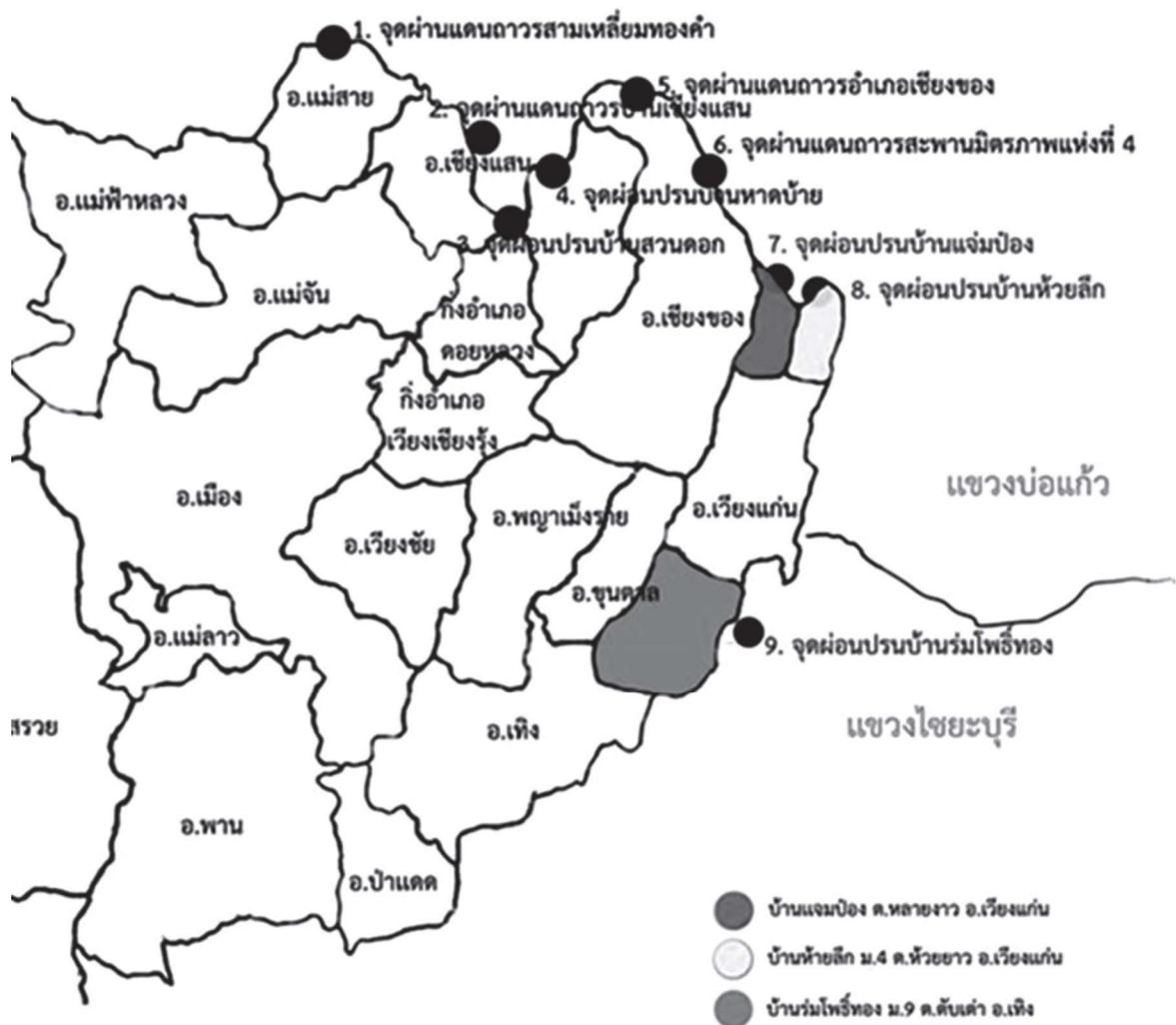
อย่างไรก็ตาม มิงานศึกษาที่แสดงให้เห็นว่า ชายแดนยังทำหน้าที่เป็นทรัพยากรสำหรับผู้เล่นที่หลากหลาย ชายแดนคือโอกาสทางการเมืองและเศรษฐกิจสำหรับประเทศต่างๆ รวมไปถึงกลุ่มและองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะถูกหรือผิดกฎหมายก็ตาม ผู้เล่นบางคนมีความสนใจในการคงสภาพชายแดนให้เป็นกำแพง บางส่วนต้องการพัฒนาพื้นที่เป็นสะพานเชื่อมของพรมแดน บางคนต้องการใช้ชายแดนเป็นแหล่งทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่ทำให้ตนได้รับผลประโยชน์จากกลไกการทำงาน

ของพรมแดน ทั้งในฐานะกำแพงและในฐานะสะพานไปพร้อม ๆ กัน ทั้งนี้พรมแดนยังมีความสำคัญในฐานะสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์ พรมแดนเป็นตัวแทนของการรวมตัวและความแตกต่าง มีทั้งกระบวนการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันและกระบวนการสร้างความเป็นคนอื่น ในขณะที่เดียวกันยังมีกรอบทางวัฒนธรรมที่อำนวยความสะดวกให้เกิดปฏิสัมพันธ์ข้ามพรมแดน ความไว้วางใจใจ รวมถึงทุนทางสังคม (Liam O'DOWD, 2003)

ผู้ใช้ประโยชน์จากพรมแดนและความเป็นชายแดนจึงมิได้มีเพียงรัฐดังที่ได้กล่าวมา ในบทความนี้ผู้เขียนมีข้อเสนอว่า ยังมีกลุ่มชนชายแดนเป็นผู้กระทำการอีกกลุ่มหนึ่งที่สามารถสร้างความเป็นชายแดนขึ้น และได้ประโยชน์จากความเป็นชายแดนนั้น ดังเช่น แนวชายแดนไทย-ลาวด้านจังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านแจมป๋อง บ้านห้วยลึก และบ้านเลาอู ในพื้นที่นี้มีผู้ค้าซึ่งประกอบกิจการในลักษณะการค้าชายแดน อันมีความพิเศษจากการค้าในบริบทอื่น นั่นคือเป็นการค้าที่ "...ต้องอาศัยความไว้วางใจระหว่างกลุ่ม และบรรทัดฐานทางสังคมที่ไม่ได้เป็นทางการ..." ดังที่จักรกริช (2561) ให้แนวคิดในการศึกษาการค้าชายแดนไว้ว่าเป็นการศึกษาที่ต้องแสดงให้เห็นถึงปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม รวมถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ ซึ่งทำหน้าที่สร้างกลไกรองรับระบบเศรษฐกิจให้ดำรงอยู่ กลไกดังกล่าวนี้คือความยืดหยุ่นและการปรับตัวของตลาดชายแดน

บริบททางประวัติศาสตร์ของจุดผ่อนปรนฯ

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบอกเล่าว่า การข้ามแดนและการค้าชายแดน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนที่จะมีการตั้งจุดผ่อนปรนฯ ย้อนไปถึงเมื่อแรกเริ่มที่รัฐไทย-ลาว มีการกำหนดเส้นพรมแดน ในห้วงดังกล่าวผู้คนสองฝั่งยังไปมาหาสู่กันได้อย่างสะดวก ทว่าเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐมีความตึงเครียด เกิดการสู้รบ เกิดการต่อสู้กันระหว่างอุดมการณ์ทางการเมืองต่างค่าย เวลานั้นเส้นพรมแดนถูกปิด ส่งผลให้การข้ามแดนของชาวบ้านลำบากขึ้น ความสัมพันธ์ของเครือข่ายญาติมิตรข้ามแดนก็เบาบางลง ตัวอย่างเช่น เรื่องเล่าของพ่อคง ครอบครัวของเขาเป็นคนจากฝั่งลาวที่ย้ายข้ามโขงมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านแจมป๋อง เขาจึงมีญาติอยู่ฝั่งลาวจำนวนมาก

แผนที่ 1 แสดงจุดผ่านแดนถาวรและจุดผ่อนปรนตลอดชายแดนไทย-ลาว
ด้านจังหวัดเชียงราย

เขาเล่าว่าในช่วงดังกล่าว พี่ชายของเขาประสบอุบัติเหตุถึงแก่ชีวิตขณะหาปลากลางลำน้ำโขง เขาใช้ความพยายามอย่างมากในการประสานงานกับทางการลาว เพื่อติดตามศพ โดยที่ญาติทางฝั่งลาวไม่อาจให้ความช่วยเหลือได้ เพราะถูกทางการควบคุมเข้มงวด (สัมภาษณ์พ่อคง นามสมมติ บ้านแจมปอง ธันวาคม 2560) ทำนองเดียวกันกับเรื่องเล่าของพ่อเข้ม ครอบครัวของพ่อเข้มหนีภัยการสู้รบครั้งที่ลาวสู้กับเจ้าอาณานิคม มาสร้างถิ่นฐานใหม่ที่บ้านห้วยลึก แม้ครอบครัวพ่อเข้มอาศัยอยู่ฝั่งไทยแต่สามารถข้ามโขงไปใช้ทรัพยากรที่ดินในลาวทำไร่ทำสวน ครั้นความขัดแย้ง

ระหว่างฝ่ายประชาธิปไตยกับฝ่ายคอมมิวนิสต์เกิดขึ้น วิถีเกษตรข้ามแดนก็ต้องยุติ เวลานั้นทั้งพี่ชายและพี่สาวของพ่อเข้มเลือกอยู่ทำกินในที่ดินซึ่งบุกเบิกไว้ในฝั่งลาว มิได้เป็นพลเมืองไทยอย่างพ่อเข้ม (สัมภาษณ์พ่อเข้ม นามสมมติ บ้านห้วยลึก กันยายน 2560)

ในด้านชายแดนอำเภอเทิง เมื่อชายแดนถูกปิด สถานการณ์ที่รุนแรงทำให้คนม้งลาวส่วนหนึ่งต้องลี้ภัยไปประเทศที่ 3 การสู้รบที่รุนแรงแยกคนม้งไทย-ลาว ออกจากกัน ชาวบ้านไม่สามารถไปค้าขายหรือเดินทางไปมาหาสู่เครือญาติได้ตามปกติ หมู่บ้านม้งในพื้นที่ฝั่งไทยถูกบีบบังคับให้เลือกข้างว่าจะเข้ากับฝ่ายรัฐไทยหรือกลุ่มคอมมิวนิสต์ เมื่อมีกลุ่มคนหันไปเข้ากับฝ่ายคอมมิวนิสต์ ทำให้รัฐยิ่งต่อสู้อุปราชอย่างรุนแรง การต่อสู้นี้กระทบต่อชีวิตของคนม้งที่ชายแดนเป็นอย่างมาก ยกตัวอย่างกรณีพ่อแสงแห่งบ้านเลาอู พ่อแสงเล่าว่าก่อนที่รัฐไทยจะสู้รบกับกลุ่มกองกำลังคอมมิวนิสต์ที่ชายแดนด้านอำเภอเทิง พ่อแสงใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชายแดนเช่นเดียวกับชาวบ้านทั่วไป ทั้งการเดินทางไปมาหาสู่กับญาติชาวม้งลาว การทำไร่ เลี้ยงวัว ฯลฯ ทว่า ในช่วงที่มีการสู้รบ พ่อแสงซึ่งเข้าไปหาของป่าได้เหยียบกับระเบิดของกองกำลังไม่ทราบฝ่าย จนทำให้เขากลายเป็นคนพิการขาขาดชีวิตที่ชายแดนยามนั้นอวลไปด้วยความประหวั่นพรั่นพรึง ต้องคอยฟังข่าวฟังเสียงปืนอยู่ตลอดเวลา (สัมภาษณ์พ่อแสง นามสมมติ บ้านเลาอู กันยายน 2560)

กาลต่อมาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยลาวฟื้นฟูขึ้น เมื่อลาวเปิดประเทศและไทยมีนโยบายเปลี่ยนแปลงนามรบให้เป็นนามการค้า ส่งผลให้ชายแดนอำเภอเวียงแก่น และอำเภอเทิง มีจุดผ่อนปรนฯ เกิดขึ้น 3 จุด ได้แก่ จุดผ่อนปรนฯ แจมป๋อง (พ.ศ. 2537) และจุดผ่อนปรนฯ ห้วยลึก (เปิด พ.ศ. 2548) เรื่องเล่าจากผู้นำทั้ง 2 ชุมชนให้ข้อมูลว่า การตั้งจุดผ่อนปรนฯ ในพื้นที่เกิดจากการเห็นประโยชน์ร่วมกันระหว่างรัฐและชาวบ้าน โดยเริ่มจากการที่ชาวบ้านมีความกระตือรือร้นอยากให้เกิดชุมทางการค้าชายแดนขึ้นในชุมชน จึงร่วมกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและทางราชการ ผลักดันให้เกิดจุดผ่อนปรนฯ ขึ้น ในกรณีของจุดผ่อนปรนฯ บ้านร่มโพธิ์ทองนั้นมีกำเนิดที่ต่างออกไป โดยรัฐเป็นผู้มีบทบาทในการก่อตั้งเพียงฝ่ายเดียว จุดผ่อนปรนฯ ถูกเปิดใน พ.ศ. 2541 ผู้นำบ้านร่มโพธิ์ทอง และบ้านเลาอู

(สัมภาษณ์อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านร่มโพธิ์ทอง และผู้ใหญ่บ้านเลาอู พุศศิริกายน 2560) เล่าตรงกันว่า การเปิดจุดผ่อนปรนฯ ถูกผลักดันโดยรัฐ ซึ่งจุดที่รัฐเลือกคือ หมู่บ้านความมั่นคงที่รัฐเป็นผู้ก่อตั้งขึ้น ต่างจากแจมป็องและห้วยลึก ที่จุดผ่อนปรนฯ ตั้งในหมู่บ้านซึ่งมีการค้าชายแดนมาแต่เดิม ในด้านพากรัฐ ข้อมูลจากเอกสารการจัดตั้งจุดผ่อนปรนฯ ระบุว่า การตั้งจุดผ่อนปรนฯ เป็นอำนาจของจังหวัด ในพื้นที่นี้รัฐมีความตั้งใจส่งเสริมการค้าชายแดน ภายใต้การกำกับของรัฐ การข้ามแดนของคนและสินค้าให้เป็นไปตามข้อกำหนด และรัฐได้ประกาศเรื่องให้ชาวบ้านทราบ ผ่านป้ายขนาดใหญ่ ณ ที่ตั้งของจุดผ่อนปรนฯ ซึ่งมีเจ้าหน้าที่รัฐคอยควบคุมการข้ามแดน ให้เป็นไปตามช่วงเวลาทำการของเจ้าหน้าที่ และอนุญาตให้มีการข้ามแดนเฉพาะจุดที่มีเจ้าหน้าที่ตั้งด่านเฝ้าระวังเท่านั้น

จุดผ่อนปรนฯ กับวิถีชนชายแดน

เมื่อจุดผ่อนปรนฯ และตลาดนัดชายแดนเกิดขึ้นในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนเกษตรไปสู่ชุมชนการค้าชายแดน ผู้คนใช้พื้นที่จุดผ่อนปรนฯ และตลาดนัดชายแดนเพื่อประโยชน์ในการเชื่อมโยงวัฒนธรรมข้ามพรมแดน คนในชุมชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่หลากหลาย มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลากหลายรูปแบบ เรื่องเล่าจากชนชายแดนสะท้อนให้เห็นว่า ปัจจุบันการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมของคนในพื้นที่จุดผ่อนปรนฯ นั้นมีอยู่ พวกเขาได้ใช้จุดผ่อนปรนฯ และตลาดนัดชายแดนเป็นประโยชน์อย่างน้อยใน 2 มิติ ดังนี้

ชายชาวห้วยลึกเตรียมข้าวของลงเรือ เพื่อข้ามโขงไปช่วยงานศพแม่ของภรรยาที่บ้านด่านถิ่นในฝั่งลาว

สามเณรวัดห้วยลึก กำลังเตรียมทำบั้งไฟเพื่อแสดงในงานบุญ สามเณรส่วนใหญ่ รวมถึงท่านเจ้าอาวาสเป็นคนจากฝั่งลาว

มิติด้านสังคม การเดินทางผ่านจุดผ่อนปรนฯ ของคนในท้องถิ่นมีจุดประสงค์สำคัญเพื่อการสร้างและรักษาเครือข่ายญาติ เครือข่ายชาติพันธุ์ข้ามพรมแดน เห็นได้จากการข้ามแดนไปมาหาสู่กันเพื่อร่วมกิจกรรมตามวัฒนธรรม อาทิ งานศพ งานแต่งงาน และงานบุญประเพณี ทั้งงานเข้าพรรษา งานสงกรานต์ รวมถึงงานในระดับครัวเรือน เช่น การไหว้บรรพบุรุษ งานสะเดาะเคราะห์ รวมถึงการร่วมเลี้ยงส่งอวยพรแก่ผู้ที่จะเดินทางไปขายแรงงานต่างแดน นอกจากนี้ยังมีการข้ามแดนของคนจากฝั่งลาวมาฝั่งไทยเพื่อการรักษาพยาบาล และการศึกษา บวชเรียนธำรงพุทธศาสนาไปพร้อม ๆ กับการได้รับโอกาสด้านการศึกษา ตัวอย่างการใช้พื้นที่ทางสังคมที่น่าสนใจ ณ ตลาดนัดชายแดนบ้านเลาอู อำเภอกะเทิง เมื่อรัฐอนุญาตให้คนลาวเดินทางเข้ามาอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้ชาวม้งจากทั่วสารทิศพากันเดินทางมาเลาอู ตลาดนัดชายแดนถูกใช้เป็นที่พบปะนัดหมาย แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารของญาติมิตรที่พลัดพรากห่างหายไป เพราะการย้ายถิ่นและภัยจากความขัดแย้งทางการเมือง ตลาดนัดชายแดนบ้านเลาอูได้กลายเป็นจุดเชื่อมต่อสำคัญระหว่างพี่น้องม้งจากฝั่งลาว-ไทย กระทั่งคนม้งที่ลี้ภัยไปสหรัฐอเมริกา

คนลาวข้ามฟากมาตลาดนัด
ขายแดนแจมป๋อง
มีบางส่วนนำของป่ามาขาย

ร้านขายของชำในบ้านด่านถิ่นฝั้งลาว สินค้าในร้านส่วนใหญ่มาจากร้านค้า
ในชุมชนแจมป๋องฝั้งไทย

ปฏิสัมพันธ์ข้ามพรมแดนของคนสองแผ่นดิน นอกจากจะขับเคลื่อนวิถีชุมชนในมิติด้านสังคมแล้ว การข้ามแดนไปมาหาสู่กันยังก่อให้เกิดประโยชน์ **มิติเศรษฐกิจ** ความเจริญแบบอสมมาตรเป็นเหตุสำคัญให้คนจากฝั่งลาวข้ามแดนมายังชุมชนชายแดนฝั่งไทยเพื่อหาซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค พื้นที่จุดผ่อนปรนฯ จึงมีร้านค้าของชำขนาดใหญ่ ร้านวัสดุก่อสร้าง ร้านเครื่องมือการเกษตร ร้านเครื่องมือสื่อสาร มีรถวิ่งขนส่งสินค้าขากวักไขว่ เปลี่ยนภูมิทัศน์ชุมชนจากชุมชนเกษตรชายฝั่งโขงเป็นชุมชนการค้า เรียกได้ว่าจุดผ่อนปรนฯ กลายเป็นแหล่งสร้างรายได้สำคัญ เป็นที่น่าสนใจว่าประโยชน์ทางเศรษฐกิจนี้โดยมากแล้วตกอยู่ในมือของผู้ค้า ซึ่งเป็นคนต่างถิ่น ยกตัวอย่างเช่น บ้านแจมป๋อง ในช่วงเวลาที่รัฐเปิดจุดผ่อนปรนฯ ผู้ค้าต่างถิ่นมีศักยภาพด้านการเงินและมองเห็นช่องทางการค้าจึงได้ย้ายถิ่นมาสร้างกิจการในชุมชน เหตุผลหนึ่งที่พวกเขาเลือกค้าขายที่จุดผ่อนปรนฯ เพราะพิธีการข้ามแดนมีขั้นตอนไม่ซับซ้อน ในส่วนชาวบ้านแจมป๋องพื้นถิ่น โดยมากคนกลุ่มนี้มีฐานมาจากอาชีพเกษตร ประโยชน์จากการมีตลาดนัดชายแดนที่ตกแก่พวกเขา คือ การมีพื้นที่ขายสินค้าเกษตรของตน รวมถึงมีโอกาสปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพหันมาทำเกษตรควบคู่กับการวางแผงค้าขายในตลาดนัดชายแดนที่จัดขึ้นทุกวันพุธ ในรายได้ที่สามารถแสวงหาทุนหรือสะสมทุนได้มากพอก็สามารถปรับให้การค้ากลายเป็นอาชีพหลัก โดยที่เม็ดเงินจากภาคเกษตรกลายเป็นรายได้เสริม

เมื่อตลาดนัดชายแดนกลายเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจ เป็นแหล่งรายได้สำคัญนำไปสู่ข้อคำถามว่าชุมชนสามารถเข้าถึงประโยชน์นี้ได้อย่างไร ปรัชญาการณ์ที่เกิดขึ้นในตลาดนัดชายแดนไทย-ลาว สะท้อนถึงการช่วงชิงประโยชน์ระหว่างผู้กระทำการหลายกลุ่ม เช่น หมู่บ้าน ส่วนท้องถิ่น และรัฐส่วนกลาง ยกตัวอย่างเช่นการบริหารจัดการตลาดนัดชายแดนสองฝั่งโขงแจมป๋อง ปัจจุบันชาวแจมป๋องมีการรวมกลุ่มในนามชุมชน เพื่อจัดการตลาดนัด (การจัดการเรือข้ามฟากและรถรับจ้าง ณ จุดผ่อนปรนฯ ก็มีลักษณะการรวมกลุ่มเช่นกัน) โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านรับหน้าที่เป็นคณะกรรมการตลาด มีหน้าที่ประชุมผู้ค้า จัดการร้านค้า จัดเก็บรายได้ค่าเช่าแผง ดูแลความสะอาดและความเรียบร้อยของตลาด รายได้จากการเก็บค่าแผงเมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้วจะตกเป็นของชุมชน ซึ่งตลาดนัดแต่ละครั้งสร้างรายได้ประมาณ

8,000-11,000 บาท ส่วนมูลค่าการค้าผ่านจุดผ่อนปรนฯ ที่ทางการบันทึกไว้แต่ละเดือนอยู่ที่หลักล้านถึง 10 ล้านบาทโดยประมาณ ตลาดนัดแจมปองมีแนวโน้มการเติบโตที่ดี จึงเป็นเหตุให้ชุมชนกับเทศบาลเกิดการช่วงชิงอำนาจในการจัดการพื้นที่ ชุมชนแจมปองหลีกเลี่ยงความขัดแย้งนี้โดยการรับงบประมาณจากจังหวัดมาใช้พัฒนาตลาด แต่ไม่รับจากเทศบาล เหตุผลที่ผู้นำชุมชนอธิบายคือ การรับงบประมาณจากจังหวัดไม่มีพันธะผูกพัน ในขณะที่การรับจากเทศบาลสร้างความกังวลว่า เทศบาลจะใช้เป็นข้ออ้างในการเข้ามามีส่วนในการจัดการและแบ่งผลประโยชน์ไปจากชุมชน (สัมภาษณ์กลุ่มผู้นำชุมชนแจมปอง, 2560) เมื่อเปรียบเทียบกับตลาดนัดชายแดนบ้านเลาอุซึ่งมีขนาดเล็กกว่ามาก จะเห็นได้ชัดว่าเมื่อไม่มีผลประโยชน์ทางการค้า ทั้งส่วนท้องถิ่นและรัฐมิได้ให้คุณค่าต่อตลาดนัดเลาอุในมิติเศรษฐกิจ รัฐและส่วนท้องถิ่นไม่ใช้งบประมาณเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหรือสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ แก่ตลาดชายแดนเลาอุ เพราะประเมินว่าเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มค่า (สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองอำเภอเทิง และผู้บริหารส่วนท้องถิ่น อบต.ดับเต่า กันยายน 2560)

ชุมชนชายแดนกับการดำรงอยู่ของจุดผ่อนปรนฯ

การเปิดจุดผ่อนปรนฯ เป็นอำนาจตามกฎหมายของรัฐอย่างมีต้องสงสัย ทว่า การดำรงอยู่ของจุดผ่อนปรนฯ นั้นสัมพันธ์กับชุมชนชายแดน กล่าวคือ หากไม่มีชุมชนสองฟากเส้นพรมแดน จุดผ่อนปรนฯ ก็ไม่อาจดำรงอยู่ได้ เป็นสิ่งสะท้อนในมุมกลับว่าชุมชนชายแดนมีอำนาจต่อจุดผ่อนปรนฯ ซึ่งเป็นสิ่งสร้างของรัฐเช่นกัน ในการเปิดจุดผ่อนปรนฯ ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญที่บ่งชี้ว่าจุดผ่อนปรนฯ นั้นจะสร้างมูลค่าสร้างเศรษฐกิจหรือไม่ ยกตัวอย่างเช่น แจมปองตั้งอยู่ตรงข้ามกับบ้านด่านดิน เมืองห้วยทราย แขวงบ่อแก้วของลาว ซึ่งเป็นชุมชนใหญ่ ความศรัทธาของผู้คนในย่านนี้ส่งผลให้บ้านแจมปองถูกเลือกให้เป็นที่ตั้งของจุดผ่อนปรนฯ และมีตลาดนัดชายแดนสองฝั่งโขงเกิดขึ้น เขตบริการของตลาดนัดชายแดนแจมปองครอบคลุมอาณาบริเวณทั้งฝั่งไทยและลาว โดยกลุ่มผู้ซื้อหลักเป็นกลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์หลายชุมชนจากฝั่งลาว ทั้งเมืองอุดมไซ เมืองปากทา เมืองผาอุดม

เมืองปากแบง เมืองปากคอบ และก้อนดิน พวกเขาข้ามเรือเพื่อมาซื้อสินค้าอุปโภค-บริโภค และมีส่วนหนึ่งที่นำของป่าของพื้นเมืองมาขาย เช่น หวาย ผักกูด ปลาน้ำโขง ทั้งนี้การค้าจะคึกคักเป็นพิเศษในเดือนธันวาคมซึ่งเป็นเทศกาลปีใหม่ม้งของฝั่งลาว เมื่อเปรียบเทียบกับบ้านแจมป๋องกับบ้านห้วยลึก พบว่า จุดผ่อนปรนฯ บ้านห้วยลึกไม่คึกคักเท่าบ้านแจมป๋อง เพราะมีผู้ซื้อผู้ขายน้อยราย คนลาวที่มาซื้อหาสินค้าโดยสารเรือมาจากบ้านครกหลวง บ้านปากดิน บ้านปากทา บ้านก้อนดิน เป็นหมู่บ้านทางตอนล่างของแขวงบ่อแก้ว ซึ่งมีจำนวนประชากรไม่มากนัก (สัมภาษณ์พ่อบุญมา นามสมมติ บ้านห้วยลึก พฤศจิกายน 2560) บริเวณจุดผ่อนปรนฯ บ้านห้วยลึกมีร้านค้าขายสินค้าอุปโภคบริโภคตั้งอยู่ประมาณ 5 ร้าน มีเรือนแพ 3 ร้าน ขายอาหารตามสั่ง ก๋วยเตี๋ยว และขายของชำเล็กน้อย

ในกรณีของชายแดนด้านอำเภอเทิงซึ่งมีภูเขาเป็นเส้นพรมแดน มีการเปิดจุดผ่อนปรนฯ บริเวณบ้านร่มโพธิ์ทอง โดยทางการอนุญาตให้คนลาวข้ามแดนมา ณ จุดนี้ในวันที่ 5 และ 20 ของเดือน คนม้งลาวจะเลือกข้ามแดนในช่องทางที่ใกล้กับชุมชนของตน เช่น คนจากบ้านเจียงตอง แขวงบ่อแก้ว จะข้ามแดนเข้ามาตรงจุดผ่อนปรนฯ บ้านร่มโพธิ์ทอง ในขณะที่คนจากเมืองคอบ แขวงไชยะบูลี เลือกใช้ช่องทางธรรมชาติหมู่บ้านพิทักษ์ไทย ทว่าปัจจุบันจุดผ่อนปรนฯ ร่มโพธิ์ทองถูกทิ้งร้างแม้ทางราชการยังมีได้ประกาศปิดจุดผ่อนปรนฯ ร่มโพธิ์ทองอย่างเป็นทางการ แต่ได้ถอนกำลังออกทั้งหมดและปรับให้จุดตรวจมาอยู่ที่บ้านเลาอุแทน ปัจจัยที่ทำให้จุดผ่อนปรนฯ ร่มโพธิ์ทองต้องยุติบทบาทมี 2 สาเหตุสำคัญ อันได้แก่ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในลาว ที่ทำให้คนลาวมีช่องทางอื่นที่สะดวกกว่าในการข้ามแดน มีจำเป็นต้องเดินทางผ่านป่าเขาผาชันมายังจุดนี้ (คนม้งลาวที่เคยใช้ช่องทางดังกล่าวหันไปใช้ช่องทางภายในประเทศลาว ที่มีการพัฒนาถนนหนทางออกไปสู่แม่น้ำโขง และสามารถโดยสารเรือไปชุมทางการค้าต่าง ๆ เช่น แจมป๋อง) ส่วนเหตุผลอีกประการหนึ่งคือ การที่จุดผ่อนปรนฯ ร่มโพธิ์ทอง ทำหน้าที่เป็นเพียงช่องทางข้ามแดนมิใช่ชุมทางการค้าชายแดน ที่ตั้งของตลาดนัดชายแดนในบริเวณนี้ อยู่ที่บ้านเลาอุ ห่างจากร่มโพธิ์ทองไปราว 3 กิโลเมตร ชาวเลาอุคนหนึ่งแสดงความเห็นว่า การที่ตลาดนัดชายแดนสามารถตั้งในบ้านเลาอุได้ เพราะเลาอุ

เป็นชุมชนใหญ่มาแต่เดิม ต่างจากบ้านร่มโพธิ์ทองซึ่งเป็นหมู่บ้านใหม่ที่จัดตั้งโดยรัฐ² (สัมภาษณ์พี่สมชาย นามสมมติ บ้านเลาอู กันยายน 2560)

ภาพประมวลวิถีชีวิตที่ชายแดนข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ปฏิสัมพันธ์แบบข้ามพรมแดนนั้น นอกจากจะเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในลักษณะรัฐต่อรัฐ หรือในลักษณะของความเป็นภูมิภาคแล้ว ปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันของชนชายแดนในมิติทางสังคม สามารถนำมาซึ่งโอกาสต่างๆ ได้เช่นกัน โดยเฉพาะโอกาสทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งกลุ่มคนที่สามารถเป็นตัวอย่งในการศึกษาประเด็นนี้ได้ดี คือกลุ่มผู้ค้าชายแดน ในฐานะฟันเฟืองสำคัญที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจชายแดน ผู้ค้าชายแดนมีสถานะเป็นทั้งผู้ค้าและเป็นคนในสังกัดชุมชนชายแดน สถานะเช่นนี้เป็นทั้งทุนและต้นทุนของพวกเขา นำไปสู่ข้อสนใจว่าในกรณีของผู้ค้าชายแดนที่ผู้ค้าแต่ละรายมีทุนที่แตกต่างกัน จะส่งผลให้ผู้ค้ามียุทธศาสตร์ทางการดำรงชีพที่ชายแดนแตกต่างกันออกไปอย่างไร (ปีนแก้ว, 2554)

“ทุน” กับการดำรงชีพของผู้ค้าชายแดนในกระแสการพัฒนา อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ในการสำรวจพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว ช่วงปลายเดือนสิงหาคมจนถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2560 ผู้เขียนได้พบกับผู้ค้าชายแดนซึ่งยินดีตอบรับเป็นผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 12 ราย ในจำนวนนี้มีทั้งผู้ค้ารายใหญ่ รายย่อย ผู้ค้าส่งและปลีก ประเภทของสินค้ามีความหลากหลาย บ้างนำผลผลิตในครัวเรือนออกมาจำหน่าย ทั้งพืชผักและผลไม้ในสวน บ้างรับผักผลไม้จากถิ่นอื่นมาขายต่อ บ้างขายอาหารและเครื่องดื่ม บ้างรอซื้อสินค้าจากคนลาวแล้วนำไปขายต่อ ส่วนคนจากฝั่งลาวที่ข้ามมานั้นมีทั้งกลุ่มผู้ซื้อและกลุ่มผู้ค้า ทั้งวัสดุก่อสร้าง ร้านขายของชำ ขายผักผลไม้ เสื้อผ้าชุดพื้นเมือง รวมถึงมีผู้รับซื้อของป่าและปลาจากฝั่งลาวมาขายยังฝั่งไทยด้วย ผู้ค้าเหล่านี้มีที่มาแตกต่างหลากหลาย บ้างเป็นคนจากถิ่นอื่นที่เห็นช่องทางทำกิน ณ จุดผ่อนปรนฯ จึงได้โยกย้ายมา บ้างเป็นคนท้องถิ่นที่ครอบครัว

เคยทำการค้ามาก่อนที่จะเปิดจุดผ่อนปรนฯ บ้างค้าขายอยู่ ณ จุดผ่อนปรนฯ บ้าง ต้องเดินทางทั้งเพื่อการขายและหาซื้อสินค้าจากชายแดนอื่นไปขายต่อ ในประเด็น เรื่องที่มาของผู้ค้าแต่ละคน ผู้เขียนให้ความสนใจประเด็นนี้เป็นพิเศษ เนื่องจาก เนื้อหาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบถึงการสะสมทุนว่า กว่าจะมาเป็น ผู้ค้าชายแดน คนกลุ่มนี้ต้องมีทุนอะไรบ้าง

• เครือข่ายชาติพันธุ์

กลุ่มผู้ค้าชายแดนซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลในบทความนี้ แบ่งได้ออกเป็น 2 กลุ่ม ตามขนาดของกิจการ กลุ่มแรกที่จะกล่าวถึงคือ กลุ่มผู้ค้าที่มีกิจการขนาดเล็ก ในผู้ค้ากลุ่มนี้พบว่าเครือข่ายชาติพันธุ์ถูกใช้เพื่อประโยชน์ทางการค้าอย่างเข้มข้น ดังเช่นเรื่องเล่าของเยาวลักษณ์ แม่ค้าผักกูดผักพั้นบ้านที่นำเข้ามาจากฝั่งลาว เธอเล่า ว่าตามวัฒนธรรมของคนม้งเมื่อเจอกันจะไต่ถามถึงตระกูลแซ่ แม้ไม่ได้เป็นญาติ สายตรงก็จะมีความพยายามเชื่อมโยงให้เป็นญาติกันจนได้ ดังที่เธอได้พบกับแม่ค้า ผักกูดชาวเมืองลาวบ้านปางมอญ (อยู่ไม่ไกลจากจุดผ่อนปรนฯ บ้านฮวก อำเภอ ภูซาง จังหวัดพะเยา) เธอได้อาศัยความรู้สึกเป็นญาติตามวัฒนธรรมม้งเป็น เครื่องมือเปิดช่องทางการค้า “ตอนนั้นเก็บผักกูดบ้านเราไปขายที่ตลาดบ้านฮวก ก็เห็นว่าผักกูดจากลาวนี้ต้นใหญ่ขายดี เราก็คุยกับแม่ค้าที่นั่งขายใกล้ๆ กัน เป็นคนม้งเหมือนกัน ก็ขอซื้อผักกูดจากเขา เราก็เอากลับมาบ้าน มาแบ่งเป็นกำ แล้วไปขายต่อตามตลาด บางทีก็เอาไปส่งต่อ” ในช่วงเริ่มต้นเธอไม่มีเงินมากพอ แต่การค้าขายก็ขับเคลื่อนไปได้บนความมั่นใจของความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน บ่อยครั้งที่เธอรับสินค้าจากฝั่งลาวมาก่อนโดยมิได้จ่ายเงิน ต่อเมื่อเธอขายสินค้านั้น หมดแล้วจึงนัดชำระเงินกันในภายหลัง ปัจจุบันกลับกลายเป็นว่าคนม้งลาวเป็น ผู้เสนอให้เธอนำสินค้าออกมาขายก่อน และจะรอรับเงินในภายหลัง (สัมภาษณ์ เยาวลักษณ์ นามสมมติ บ้านเลาอู พุศศิจิกายน 2560) ในการค้าของเยาวลักษณ์นี้ เห็นได้ชัดเจนถึงอำนาจของเครือข่ายชาติพันธุ์ ในฐานะทุนทางสังคมสำคัญ ที่สามารถใช้แปลงเป็นโอกาสทางการค้า การที่เยาวลักษณ์เรียนรู้ที่จะใช้ทุนนี้และ สามารถสะสมทุนเพิ่ม เป็นเพราะประสบการณ์ชีวิตของเธอที่ได้เติบโตมาในชุมชน

เลาอูที่มีเครือญาติข้ามแดน มีตลาดม้งชายแดนเป็นพื้นที่สร้างปฏิสัมพันธ์ข้ามพรมแดนของคนม้งสองฝั่ง

การเดินทางของคนม้งลาวเพื่อมาตลาดนัดชายแดนบ้านเลาอูค่อนข้างลำบากต้องเดินผ่านป่าเขา ข้ามแดนเข้ามาตามช่องทางธรรมชาติ เมื่อข้ามแดนมาแล้วพวกเขาจะมาพักค้างแรมที่บ้านญาติที่เลาอูก่อน พอวันรุ่งขึ้นเมื่อซื้อหาสินค้าเสร็จจึงเดินทางกลับเข้าลาว

บรรยากาศตลาดนัดชายแดนบ้านเลาอู

คนม้งลาวโดยสารรถรับจ้างท้องถิ่นจากเลาอูไปยังช่องทางธรรมชาติที่บ้านพิทักษ์ไทย

• เครือข่ายชุมชนชายแดน

ทุนที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้ค้าชายแดนในกิจการขนาดเล็ก คือ เครือข่ายของความเป็นชุมชนชายแดน การที่ผู้ค้าฯ มีสังกัดเป็นคนในพื้นที่ดังกล่าว ทำให้พวกเขาสามารถแปลงทุนทางสังคมนี้ให้เกิดประโยชน์ต่อการทำมาหาเลี้ยงชีพได้ในกรณีของเยาวลักษณ์ การค้าของเธอยังได้ใช้เครือข่ายทางสังคมของความเป็นคนในชุมชนเดียวกันด้วย คนบ้านเลาอูจำนวนหนึ่งประกอบอาชีพค้าขาย โดยการซื้อผักผลไม้จากในหมู่บ้านไปนั่งขายตามตลาดนัด ซึ่งเยาวลักษณ์ก็รวมอยู่ในกลุ่มนี้ บ่อยครั้งที่เธอและพ่อค้าแม่ค้าชาวเลาอู จับกลุ่มใช้รถยนต์คันเดียวในการเดินทางไปค้าขาย เพื่อที่จะได้ช่วยกันเฉลี่ยค่าเดินทางเป็นการลดต้นทุนการค้าสำหรับเยาวลักษณ์ช่องทางนี้ช่วยเธอได้มาก เพราะปัจจุบัน (ธันวาคม 2560) รถยนต์ส่วนตัวซึ่งใช้เป็นประจำในการเดินทางเพื่อการค้าเสียและต้องใช้เวลาในการซ่อม หากมั่วรอให้รถซ่อมเสร็จจะเป็นการเสียโอกาสทางการค้า เธอจึงเลือกที่จะเดินทางพร้อมกลุ่มผู้ค้ารายอื่น เยาวลักษณ์ให้ความเห็นไว้อย่างน่าสนใจว่า การที่เธอและเพื่อนบ้านต้องพึ่งพาเครือข่ายชุมชนชายแดนเป็นเพราะพวกเขาไม่มีสินทรัพย์อื่นที่จะแปลงเป็นทุนได้ เช่น ที่ดินทำกินของคนในหมู่บ้านนี้ส่วนมากเป็นที่ไม่มีโฉนด จึงไม่สามารถนำที่ดินไปจำนองเพื่อกู้เงินจากธนาคารมาซื้อรถเพื่อใช้ในการขนส่งสินค้าหรือเดินทางไปค้าขาย ทั้งนี้ในผู้ค้าบางราย รายได้จากการค้าก็ไม่มากพอที่จะนำไปผ่อนรถได้เช่นกัน (สัมภาษณ์เยาวลักษณ์ นามสมมติ บ้านเลาอู ธันวาคม 2560)

ในกรณีของลี ผู้ค้าฯ ชาวเลาอู เขาบอกถึงข้อดีของการเป็นคนเลาอู ในอีกแง่มุมหนึ่ง นั่นคือ เลาอู เป็นแหล่งผลิตพืชผักและผลไม้ การที่ลีอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นสมาชิกของชุมชนนี้ทำให้เขาสามารถเข้าถึงสินค้าในราคาส่งและประหยัดต้นทุนไม่ต้องเสียค่าน้ำมันและเสียเวลาไปหาซื้อสินค้าในต่างถิ่น ลีซื้อพืชผักตามฤดูกาล เช่น กะหล่ำปลี แขนงกะหล่ำ ผักกาด ถัวยาว เพื่อไปขายต่อ ณ ตลาดนัดสองฝั่งโขงบ้านแจมป๋อง และหาซื้อของป่าจากแจมป๋องไปขายต่อยังตลาดอื่น ลีมองว่าการที่เลาอูตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างจุดผ่อนปรนฯ แจมป๋องกับจุดผ่อนปรนฯ บ้านฮวก อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา รวมถึงอยู่ในระยะที่สามารถเดินทางไปค้าขาย

ในตลาดใหญ่ต่าง ๆ ในท้องที่ใกล้เคียง ทำให้เขาสามารถเดินทางตระเวนค้าขายตามตลาดต่าง ๆ ได้ ซึ่งความสามารถในการเดินทางเพื่อการค้านี้ เป็นสิ่งที่ถูกนำมาชดเชย เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนอื่นซึ่งมีตลาดการค้าที่ใหญ่กว่า ดังที่ลี้กล่าวไว้ว่า “ที่แจมปองมีคนเยอะ ที่เลาอูไม่รู้จะขายอะไร เพราะมีคนมาน้อย ก็ต้องไปขายที่อื่น ไปขายที่อื่นก็ไปได้ ไปแจมปอง ภูซาง สบง ถ้าจะไปตลาดนัดก็ไปได้...” (สัมภาษณ์ลี นามสมมติ บ้านเลาอู พฤศจิกายน 2560)

ต่างไปจากลีและเยาวลักษณ์ที่มุ่งเดินทางค้าขายในที่อื่น เน้งแม่ค้าคนเลาอูสร้างช่องทางการค้าให้มากขึ้น โดยทำการค้าขายทั้งในชุมชนของตนเอง เดินทางไปค้าขายตามตลาดต่าง ๆ และเดินทางไปซื้อของป่าจากตลาดชายแดนบ้านฮวกไปขายต่อ เธอเป็นอีกกรณีศึกษาหนึ่งในกลุ่มผู้ค้าขายแดนรายย่อยที่มีเงินทุนน้อยในแต่ละวันเธอและสามีจะติดต่อซื้อผักผลไม้จากคนเลาอูบรรทุกรถยนต์ไปขายยังตลาดต่าง ๆ เมื่อกลับถึงบ้านเธอจะเปิดร้านขายขนมเครปญี่ปุ่นตรงหน้าบ้าน ส่วนในวันที่มีตลาดนัดชายแดนบ้านเลาอู เน้งใช้สิทธิ์ของความเป็นคนในชุมชนซึ่งได้พื้นที่ขายของโดยไม่ต้องเสียค่าบำรุงตลาด เธอจะย้ายแผงขายเครปจากหน้าบ้านไปตั้งขายตรงตัวตลาดซึ่งเป็นทำเลการค้าที่ดี (สัมภาษณ์เน้ง นามสมมติ บ้านเลาอู พฤศจิกายน 2560)

การอยู่ในเครือข่ายชุมชนชายแดนยังมีความน่าสนใจในแง่ที่เป็นการเปิดโอกาสให้ครอบครัวผู้ค้าฯ ได้ประกอบอาชีพที่หลากหลาย เพื่อแสวงหารายได้จากหลายช่องทางให้เพียงพอแก่การเลี้ยงชีพ ยกตัวอย่างกรณีแม่กำบ้านแจมปองเดิมที่ครอบครัวของเธอทำอาชีพเกษตรกรรมควบคู่ไปกับการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ โดยทำสวนผลไม้ ทำนา และเปิดร้านขายของชำที่บ้าน ต่อมาเมื่อแจมปองเปิดเป็นจุดผ่อนปรนฯ เธอจึงปรับมาค้าขายผลไม้ วันปกติเธอเปิดแผงค้าอยู่ตรงท่าเรือ หากเป็นวันตลาดนัดเธอได้แผงขายใจกลางชุมชน ส่วนสามีของแม่กำได้มีสัมมาอาชีพเกี่ยวเนื่องกับจุดผ่อนปรนฯ เช่นกัน โดยรับจ้างส่งคนและสินค้าข้ามแดนด้วยเรือข้ามฟาก และมีรถยนต์รับจ้างส่งคนลาวเดินทางเข้าเมือง โอกาสด้านอาชีพของแม่กำและสามีเกิดขึ้นจากการที่ทั้งคู่เป็นชาวบ้านแจมปอง ทำให้แม่กำได้สิทธิในการขายของในตลาดนัดรวมถึงการค้าบริเวณท่าน้ำ เช่นเดียวกับกับการที่สามี

ของแม่กำเข้าร่วมสมาคมเรือ ทั้งตลาดนัดชายแดนและการเดินรถเดินเรือนี้จะถูกควบคุมดูแลโดยชาวบ้านแจมป๋องที่เข้าเป็นคณะกรรมการตลาดและเป็นสมาชิกสมาคม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดูแลจัดสรรทรัพยากรนี้ให้เพียงพอแก่ความต้องการของคนในชุมชนเสียก่อนที่จะกระจายโอกาสให้แก่คนนอกชุมชน (สัมภาษณ์แม่กำ นามสมมติ บ้านแจมป๋อง พุศิจิกายน 2560)

ช่องทางสร้างรายได้สำคัญให้แก่ผู้ค้าฯ อีกทางหนึ่งคือ การที่ผู้ค้าฯ สามารถให้เครือข่ายชุมชนชายแดนเข้าถึงทรัพยากรจากประเทศเพื่อนบ้าน และเมื่อสินค้านั้นถูกใส่ความหมายของความเป็นชายแดนเข้าไปกำกับ ราคาของสินค้าจะยิ่งสูงขึ้น ยกตัวอย่างเช่น แม่น้อยบ้านห้วยลึก ครอบครัวเธอทำการค้าบนเรือนแพ สินค้าที่เธอนำมาขายมีทั้งผลไม้จากสวนของครอบครัว รวมถึงของกินของใช้ในครัวเรือนเล็กน้อย, อุปกรณ์ในการบำรุงรักษาเรือ และยังมีกัวยเตี้ยวมี่เครื่องดีมของขบเคี้ยวไว้คอยบริการคนเดินทาง การมีปฏิสัมพันธ์ข้ามพรมแดนกับคนลาวอย่างสม่ำเสมอทำให้แม่น้อยทราบถึงบริบทชุมชนชายแดนฝั่งลาว ซึ่งสามารถใช้เป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจสภาพเศรษฐกิจ และประเมินวางแผนการค้า การที่สามีของแม่น้อยได้มีโอกาสข้ามพรมแดนไปเยี่ยมชุมชนในฝั่งลาวอยู่เสมอ ทำให้มีเครือข่ายการค้าเพิ่ม ทั้งสินค้าของป่าและสินค้าหัตถกรรม การค้าขายอยู่บนเรือนแพทำให้แม่น้อยเป็นคนกลุ่มแรกที่มีโอกาสซื้อสินค้าจากคนฝั่งลาวที่โดยสารมาทางเรือ เธอเล่าว่าสินค้าจากฝั่งลาวเป็นที่ต้องการมากคือของป่าต่าง ๆ เช่น สัตว์ป่า ผักกูด หวาย หรือผักชนิดอื่นนั้นจะมีคนห้วยลึกเองมาซื้อเพื่อนำไปปรุงอาหารขาย ส่วนปลาแม่น้ำโขงจะมีร้านอาหารใหญ่มารับซื้อไปอีกทอดหนึ่ง โดยกลุ่มลูกค้าของร้านอาหารได้แก่กลุ่มชนชั้นนำในเวียงแหงและนักท่องเที่ยวซึ่งมีกำลังซื้อสูง (สัมภาษณ์แม่น้อย นามสมมติ บ้านห้วยลึก พุศิจิกายน 2560)

• เครือข่ายครอบครัว/เครือข่ายติ

การสำรวจผู้ค้าชายแดนรายใหญ่พบว่า ทูทางสังคมที่ผู้ค้าฯ กล่าวถึงมากที่สุด คือการเป็นสมาชิกของครอบครัวที่ได้รับมรดก และการร่วมมือกันของคนในครอบครัวตลอดจนเครือข่ายติ เป็นสิ่งที่สนับสนุนให้กิจการการค้าชายแดน

ของพวกเขาประสบความสำเร็จ ดังกรณีของแม่วรวรรณเจ้าของร้านขายของชำปลีก-ส่งรายใหญ่ชาวชุมชนแจมป็อง เธอเล่าว่า เธออาศัยทุนเดิมที่ครอบครัวเปิดร้านขายของชำในหมู่บ้านมาก่อน เมื่อมีการเปิดจุดผ่อนปรนฯ เธอจึงขยับขยายมาซื้อที่ใกล้ทำนํ้ามากขึ้นเพื่อความสะดวกในการค้าส่ง เนื่องจากเธอมีหลักทรัพย์ของครอบครัว เธอจึงเข้าถึงแหล่งเงินกู้จากธนาคารนำมาใช้ลงทุนทำการค้าจากเรื่องเล่าของแม่วรวรรณ เห็นได้ว่าปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การค้าของเธอประสบความสำเร็จ เริ่มจากการเป็นสมาชิกของครอบครัวที่มีฐานะดี เธอสามารถใช้ฐานทรัพยากรของครอบครัวเปลี่ยนเป็นทุนทางเศรษฐกิจเพื่อใช้ในการเข้าถึงทำเลการค้าที่ดีกว่าเดิม (สัมภาษณ์แม่วรวรรณ นามสมมติ บ้านแจมป็อง พฤศจิกายน 2560)

ในกรณีของแนนแม่ค้าคนรุ่นใหม่ในแจมป็อง เป็นอีกผู้หนึ่งที่มีเครือข่ายเป็นทุนทางสังคมและสามารถใช้เครือข่ายเพื่อสร้างประโยชน์ทางการค้า พี่นเพของแนนมาจากครอบครัวที่ทำการค้า เมื่อเรียนจบปริญญาตรีแนนได้งานทำในบริษัทด้านโลจิสติกส์ การทำงานที่บริษัทเปิดโอกาสให้เธอได้ฝึกฝนการทำธุรกรรมการค้าข้ามแดน ต่อมาเธอเลือกลาออกจากงานกลับมาช่วยกิจการที่บ้านครอบครัวของแนนมีรายได้จากหลายช่องทาง เช่น การส่งออกสุกรข้ามแดนตรงจุดผ่อนปรนฯ แจมป็องไปยังบ้านด่านถิ่นฝ่งลาว กิจการนี้มีพ่อเป็นผู้ดูแลหลักบริเวณหน้าบ้านก็ได้ต่อเติมให้เป็นร้านก๋วยเตี๋ยว โดยมีแม่เป็นหัวแรงและมีแนนเป็นผู้ช่วย ในส่วนกิจการของแนนเอง เธอขายส่งผลไม้ทั้งการขายที่ชายแดนจุดผ่อนปรนฯ แจมป็อง และส่งสินค้าข้ามแดนผ่านแดนไปยังฝ่งลาวโดยผ่านด่านถาวรเชียงของ ซึ่งในส่วนของการค้าข้ามแดนนี้แนนได้ใช้ประสบการณ์ความรู้ความชำนาญจากที่เคยทำงานให้กับบริษัทมาใช้ และมีพี่ชายกับพ่อเข้ามาช่วยเรื่องการขนส่งสินค้า นอกจากนี้แนนยังร่วมกับลูกพี่ลูกน้องเปิดร้านหมูจุ่มตรงลานตลาดริมโขงของบ้านแจมป็องด้วย จากเรื่องเล่าของเธอจะเห็นได้ว่า แนนมีทุนทางสังคมที่ครอบครัวส่งทอดให้ และมีความร่วมมือกันในหมู่เครือญาติซึ่งล้วนประกอบอาชีพทำการค้า กรณีของแนนเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าการมีเครือข่ายและการที่สมาชิกในเครือข่ายนั้นเป็นผู้มีศักยภาพ เหล่าสมาชิกจะสามารถใช้เครือข่ายนี้ในการสร้างและสะสมทุนเพิ่ม (สัมภาษณ์แนน นามสมมติ บ้านแจมป็อง พฤศจิกายน 2560)

ในส่วนของผู้คนบ้านห้วยลึก ซึ่งมีมูลค่าการค้าต่ำกว่าที่แจ่มป้อมมาก แต่ยังมีผู้คนที่เห็นว่าพื้นที่นี้เป็นโอกาสทางการค้าเช่นกัน หนึ่งในนั้นคือพี่เหินร้านรุ่งเรือง เรื่องเล่าของพี่เหินให้ภาพสะท้อนว่า สิ่งที่เขาให้ความสำคัญควบคู่ไปกับการทำการค้าคือ การรักษาเครือข่ายเครือญาติ ครอบครัวของเขามาจากบ้านยางหอม อำเภอขุนตาน เริ่มแรกนั้นญาติพี่น้องของเขาพากันไปค้าขายที่แจ่มป้อม ข่าวการค้าที่คึกคักส่งจากญาติมาถึงครอบครัวเขา เขาก็กับสามีจึงตามญาติไปค้าขายที่นั่น ต่อมาเขาได้ทราบข้อมูลอีกว่าจะมีการเปิดจุดผ่อนปรนที่บ้านห้วยลึก จึงตัดสินใจย้ายมาเปิดร้านที่ห้วยลึกแทน เธอเล่าถึงสาเหตุในการโยกย้ายว่า ตลาดแจ่มป้อมนั้นคึกคักก็จริงแต่ก็มีคู่แข่งมากเช่นกัน ที่สำคัญคือเธอไม่อยากทำการค้าแข่งกับเครือญาติของตนเอง เมื่อมาตั้งร้านค้าใหม่ เธอเริ่มต้นพร้อมกับร้านของญาติๆ อีกเช่นเคย โดยที่มีการตกลงไม่ให้ขายสินค้าซ้ำกัน “ตอนนั้นไม่มีร้านนะ เรากับญาติๆ มาเป็นคนแรกๆ ญาติขายของอย่างหนึ่งเราก็ขายอีกอย่าง ไม่แย่งลูกค้ากัน” การรักษาเครือข่ายญาติสร้างประโยชน์ให้พี่เหินมีพันธมิตรการค้าที่แข็งแกร่งโดยมีการส่งต่อและแนะนำลูกค้าให้แก่กัน มูลค่าการค้าที่บ้านห้วยลึกส่วนใหญ่จึงตกอยู่กับกลุ่มเครือญาติของพี่เหินโดยมีคู่แข่งน้อยราย (สัมภาษณ์พี่เหิน นามสมมติ บ้านห้วยลึก พฤศจิกายน 2560)

• เครือข่ายความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐ

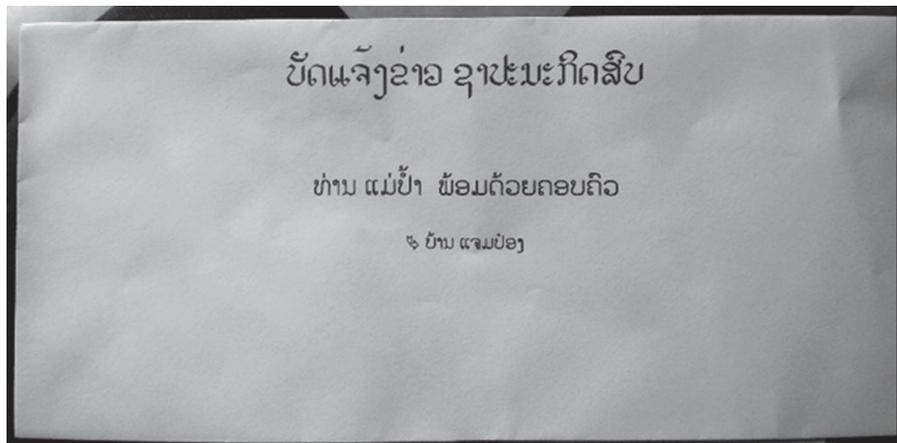
เนื้อหาบทความในส่วนก่อนหน้า ให้ภาพทูลทางสังคมซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างชนชายแดนด้วยกัน ทว่า ในพื้นที่จุดผ่อนปรนฯ และตลาดนัดชายแดน ยังมีตัวละครสำคัญอีกตัวหนึ่ง ได้แก่ เจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งประจำการอยู่ในพื้นที่มาโดยตลอด ย้อนไปเมื่อครั้งยังไม่มีจุดผ่อนปรนฯ พื้นที่ชายแดนโดยมากเป็นพื้นที่ซึ่งรัฐจัดให้มีเจ้าหน้าที่คอยเฝ้าระวังด้านความมั่นคง จุดผ่อนปรนฯ หลายแห่งตั้งขึ้นบนพื้นที่ด่าน อส.ระวังเหตุเดิม เมื่อเปิดจุดผ่อนปรนฯ แล้ว รัฐจึงจัดให้มีเจ้าหน้าที่หลายหน่วยงานเข้าประจำการ อาทิ ตชด. ตำรวจน้ำ ตำรวจตรวจคนเข้าเมือง ทหารพราน รวมถึงเจ้าหน้าที่ศุลกากร ในสถานะหนึ่งคนกลุ่มนี้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนรัฐ เป็นหูเป็นตาคอยสอดส่องมิให้ผู้ใดกระทำการอันฝ่าฝืนกฎหมาย

ละเมิดคำสั่ง กฎระเบียบ ที่รัฐเป็นผู้ประกาศบังคับใช้ ทว่า การมีประสบการณ์ชีวิตร่วมกับชายแดน ทำให้คนกลุ่มนี้เกิดความสัมพันธ์พิเศษกับผู้คนและผู้ค้าในพื้นที่ ความสัมพันธ์นี้นำไปสู่ความเข้าใจวิถีชีวิตของผู้คนที่ชายแดน ทำให้มีกรณีซึ่งเจ้าหน้าที่เลือกที่จะละเว้นข้อบังคับของรัฐที่ไม่เอื้อต่อการดำรงชีวิตประจำวันของผู้คน (สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ศักดิ์ นามสมมติ ธันวาคม 2560) อาทิ การบังคับข้ามแดนตามเวลาราชการ หรือการแจ้งเจ้าหน้าที่ทุกครั้งเมื่อต้องการข้ามแดน รวมถึงการข้ามแดนของแรงงานจากฝั่งลาวที่มาเป็นแรงงานให้กับญาติในฝั่งไทย ซึ่งหากสถานการณ์ในพื้นที่เป็นไปอย่างปกติ เจ้าหน้าที่จะไม่ควบคุมเคร่งครัด เว้นแต่มีการแจ้งเหตุอาชญากรรม เช่น การค้ายาเสพติด หรือมีคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาให้มีการตรวจตราเป็นพิเศษ ความยืดหยุ่นเช่นนี้เกิดขึ้นกับการควบคุมการค้าที่ชายแดนเช่นกัน ณ จุดผ่อนปรนฯ ผู้ค้าฯ สามารถใช้เทคนิคในการส่งสินค้าข้ามแดน เช่น การทยอยขนสินค้าให้เป็นไปตามจำนวนที่กฎหมายกำหนด เพื่อเลี่ยงที่จะมีต้องเสียภาษี หรือกระทั่งการอาศัยความสัมพันธ์พิเศษกับเจ้าหน้าที่รัฐ เมื่อมีการขนสินค้าข้ามแดน เจ้าหน้าที่นั้นจะเพิกเฉยทำเป็นไม่รู้ไม่เห็นเสียก็มี

• การแปลงทุนทางสังคมไปสู่ทุนทางสัญลักษณ์และทุนทางเศรษฐกิจ

การใช้ทุนทางสังคมของผู้คนในพื้นที่ชายแดน โดยเฉพาะกลุ่มผู้ค้าฯ นั้น นอกจากเป็นไปเพื่อการสะสมทุนทางเศรษฐกิจแล้ว เป็นที่น่าสนใจว่า ยังพบการแปลงทุนจากทุนทางสังคมไปสู่ทุนสัญลักษณ์ด้วย กรณีนี้ปรากฏชัดในเรื่องเล่าของกลุ่มผู้ค้าฯ ที่รำรอย เป็นที่น่าสังเกตว่าพวกเขาสามารถปรับทุนทางสังคมไปสู่ทุนทางสัญลักษณ์ได้ดี ยกตัวอย่างเช่น กรณีของแม่วรรวรรณ บ้านแจมป๋อง เธอเป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้ใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนในการสร้างและรักษาเครือข่ายการค้า เธอเข้าร่วมประเพณีพิธีกรรมต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ เป็นการเปลี่ยนทุนทางสังคมให้กลายเป็นทุนทางสัญลักษณ์ ทำให้คนชายแดนรู้จักเธอในฐานะผู้ค้าฯ ที่ใจบุญ ดังที่เธอกล่าวว่าการทำบุญร่วมกับลูกค้าเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้ลูกค้าเลือกซื้อสินค้าจากร้านเธอก่อนร้านอื่น โดยพูดในทำนองว่าทุน

ทางสัญลักษณ์นี้จะถูกเปลี่ยนเป็นทุนทางเศรษฐกิจ เพราะต่อไปคนกลุ่มนี้จะนึกถึง
เธอเสมอในยามที่พวกเขาต้องการสินค้าต่าง ๆ

บัตรเชิญแม่วรวรรณและครอบครัวร่วมทำบุญงานศพในฝั่งลาว

จากข้อมูลนี้นำไปสู่ข้อคำถามชวนขบคิดต่อว่า เหตุใดศักยภาพในการแปลง
ทุนทางสังคมไปสู่ทุนทางสัญลักษณ์ของผู้ค้าฯ แต่ละกลุ่มจึงแตกต่างกัน อาจเป็น
ไปได้หรือไม่ว่า การเป็นสมาชิกชุมชนชายแดนซึ่งเป็นทุนทางสังคมแบบหนึ่งนั้น
เป็นสิ่งที่มาพร้อมกับต้นทุนเสมอ ผู้เป็นสมาชิกชุมชนต้องใช้ทุนที่ตนเองมีในการ
เข้าร่วมกิจกรรมร่วมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อต่อยอดและรักษาสัมพันธ์ทางสังคม
ทั้งโดยการสละแรงงาน การปรากฏตัวร่วมในงาน ปฏิบัติการเช่นว่านี้จะเป็
นการสะสมทุนทางสังคมเพิ่ม และนำไปสู่การยอมรับจนสามารถปรับเปลี่ยนทุนทาง
สังคมไปเป็นทุนสัญลักษณ์ได้ ทว่า นอกจากการปรับทุนทางสังคมไปสู่ทุนสัญลักษณ์
ดังที่กล่าวไปแล้ว ผู้ค้าฯ ยังสามารถใช้อำนาจทางเศรษฐกิจแปลงไปสู่ทุนสัญลักษณ์
ได้อีกช่องทางหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่น การบริจาคตุนทรัพย์ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ใช้ใน
การขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ การเป็นผู้ให้เป็นผู้สร้างประโยชน์แก่สาธารณะ
สร้างภาพการเป็นผู้มั่งคั่ง ผู้ใจบุญ เป็นคนดีที่ควรยกย่อง ฉะนั้น ผู้ค้าฯ กลุ่มร่ำรวย
ซึ่งมีทุนทรัพย์มากกว่าจึงมีความสามารถในการแปลงทุนจากทุนเศรษฐกิจไปสู่
ทุนสัญลักษณ์ได้มากกว่าผู้ค้าฯ กลุ่มอื่น

นอกจากนี้ ความสามารถในการลงทุน อาจขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นอีก เช่น ทักษะในการดำรงชีพของผู้ประกอบการ ที่จะสร้างโอกาสให้แก่ตนเอง ยกตัวอย่าง เช่น เรื่องเล่าของพี่ก๊าบผู้ค้าชายแดนแห่งบ้านเลาอู ในช่วงเริ่มตั้งครอบครัวพี่ก๊าบ มีฐานะยากจน ต้องอาศัยทำกินอยู่กับครอบครัวสามีในอีกหมู่บ้านหนึ่ง ต่อมา เมื่อมีการเปิดตลาดนัดชายแดนบ้านเลาอู พี่ก๊าบเริ่มสร้างฐานะโดยการพึ่งพา ทุนทางสังคมที่เธอมี เธอเดินทางกลับบ้านและชักชวนแม่ให้ร่วมกันทำอาหารขาย ในวันตลาดนัด ความขยันของเธออยู่ในสายตาของญาติที่ร่ำรวยกว่า เขาจึงให้ เงินยืมแบบไม่คิดดอกเบี้ย พี่ก๊าบได้ใช้เงินนี้เพื่อสร้างบ้านและร้านค้า ต่อมาเงินทอง ออกเงยจึงได้ขยายไปสร้างเกสต์เฮาส์บริการนักท่องเที่ยว รวมถึงสร้างหอพัก นักศึกษาในตัวจังหวัดเชียงราย นั่นแสดงให้เห็นว่า ภายใต้อาภะที่มีทรัพยากรจำกัด พี่ก๊าบได้พิสูจน์ว่าเธอดีนรจนสร้างฐานะให้มั่นคงมั่นคงได้ เธอสามารถฉวยโอกาส ที่บ้านเกิดปรับเปลี่ยนจากชุมชนเกษตรกรรมไปสู่ชุมชนการค้าชายแดน มาสร้าง ประโยชน์โดยการสร้างอาชีพใหม่ให้แก่ตนเองและครอบครัว สามารถใช้ทุนทาง สังคมจากเครือข่ายญาติผันไปสู่การสร้างทุนทางเศรษฐกิจ ในขณะที่เดียวกัน ก็พยายามสร้างทุนทางสังคมอย่างไม่หยุดยั้ง โดยสนับสนุนให้สามีลงเล่นการเมือง ท้องถิ่น ฐานะของครอบครัวจึงขยับจากผู้มีอันจะกินไปสู่การเป็นผู้มีหน้าตา ทางสังคม

พี่ก๊าบเลี้ยงส่งคนมั่งจากอเมริกาด้วยอาหารขึ้นชื่อของชาติพันธุ์ม้งท้องถิ่น

ความน่าสนใจของผู้ค้าฯ รายนี้คือ เธอและสามีสร้างเครือข่ายมังข้ามแดนเพิ่มขึ้นเสมอ โดยการเดินทางไปเยี่ยมเยียนญาติในเวียดนาม ออสเตรเลีย และอเมริกา จากเครือข่ายญาติจะมีการแนะนำออกไปยังเครือข่ายชาติพันธุ์ในวงกว้าง เมื่อเครือข่ายชาวมังจากต่างแดนเดินทางมาเยี่ยมและพักอยู่กับครอบครัว พี่ก๊าบจะให้การต้อนรับเป็นอย่างดี แยกจะได้เที่ยวตลาดชายแดนเลาอู ศึกษาวัฒนธรรมมังจากพ่อของเธอซึ่งเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของหมู่บ้านเดินทางท่องเที่ยวสถานที่สำคัญในเชียงราย ได้ทานอาหารมังดั้งเดิม ได้สวมใส่เสื้อผ้าและข้าวของหัตถกรรมประจำชาติพันธุ์ กิจกรรมเหล่านี้เป็นที่พอใจแก่ชาวมังแดนไกลผู้หวงหาอดีต พี่ก๊าบยังรู้จักใช้เทคโนโลยีให้เป็นประโยชน์ต่อการค้าและการสร้างภาพลักษณ์ของเธอ โดยเธอจะถ่ายทอดกิจกรรมต่างๆ ผ่านเฟซบุ๊กไลฟ์ นั่นยิ่งทำให้ผู้คนรู้จักเธอมากขึ้น แยกบางคนมาเยี่ยมเยียนเธอเพียงเพราะว่าได้เห็นเธอจากเฟซบุ๊ก พี่ก๊าบเล่าว่าการดูแลแยกอย่างดีสร้างชื่อเสียงให้กับเธอเป็นที่รู้จักในหมู่คนมัง การที่สามารถแปลงทุนทางสังคมไปสู่ทุนทางสัญลักษณ์ และเผยแพร่ภาพนี้ไปในโลกออนไลน์อย่างสม่ำเสมอ ช่วยเปิดช่องทางสร้างทุนเศรษฐกิจสร้างรายได้แก่พี่ก๊าบ เธอสามารถเปลี่ยนวัฒนธรรมมังบ้านเลาอูให้กลายเป็นสินค้า ขายให้กับชาวมังในแดนไกลได้ ข้าวใหม่มัง เสื้อผ้ามัง ยาสมุนไพรเครื่องรางของขลังนำโชค ถูกจัดส่งไปรษณีย์ไปยังเครือข่ายมังในต่างแดน ทั้งเมื่อปรับบทบาทจากเจ้าบ้านเป็นผู้ไปเยือน เมื่อไปเยือนเครือข่ายมังในต่างแดน พี่ก๊าบและสามีจะได้รับการดูแลอย่างดีเช่นกัน

ตัวอย่างเรื่องเล่าของกลุ่มผู้ค้าชายแดนข้างต้น แสดงให้เห็นว่าผู้ค้าแต่ละรายอาศัย “ทุน” ต่างๆ ในการทำการค้าชายแดน เช่น การสะสมทุนความรู้จากประสบการณ์การค้าข้ามแดนของครอบครัวเดิม การอาศัยทุนทางสังคมของความเป็นเครือญาติและชาติพันธุ์เพื่อสร้างเครือข่ายทางการค้า และการใช้ทุนทางเศรษฐกิจรวมถึงแรงงานจากครอบครัวมาช่วยหนุนเสริมขยายและสร้างความมั่นคงให้แก่กิจการ ทว่า ผู้เขียนเห็นด้วยกับงานศึกษาที่ว่าแม้แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมจะเป็นปัจจัยสำคัญในการหนุนเสริมความสำเร็จของผู้ค้าชายแดน แต่ในอีกด้านหนึ่ง ตัวผู้ค้าเองก็ต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการบริหารต้นทุน ความเสี่ยง

ตลอดจนต้องมีความสามารถในการคิดวางแผนและจัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนด้วย (จักรกริช, 2555)

บทสรุป

เส้นพรมแดนที่ถูกขีดขึ้นจากปฏิบัติการของรัฐชาติสมัยใหม่ ทำหน้าที่ควบคุมผู้คน กักและกีดกันทำให้ผู้คนที่เคยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน กลั้บกลายเป็นคนที่สังกัดรัฐต่างกัน (ประสิทธิ์, 2558) ส่งผลให้คนในพื้นที่ไม่สามารถเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของตนเอง หากแต่เป็นรัฐรวมถึงการเมืองระหว่างประเทศเป็นผู้มีอำนาจนำ ทว่า หากปรับสายตาไม่มองชนชายแดนในฐานะผู้ถูกกระทำเพียงฝ่ายเดียว เราอาจมองเห็นว่า ชนชายแดนมีความยืดหยุ่นและสามารถปรับตัวเพื่อต่อรองให้ตนเป็นผู้รับประโยชน์ในสถานการณ์นั้นยกตัวอย่างเช่น การใช้ “ทุน” ของผู้ค้าชายแดน เพื่อประโยชน์ในการค้า ณ จุดผ่อนปรนฯ ชายแดนไทย-ลาว ด้านจังหวัดเชียงราย ผู้ค้าชายแดนสามารถใช้ทุนทางสังคม ได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างชนชายแดนด้วยกัน มาเป็นเครื่องมือในการสร้างประโยชน์ทางการค้า เครือข่ายของชนชายแดนทั้งเครือข่ายญาติ ชาติพันธุ์ รวมถึง การนิยามตนเองเป็นคนในสังกัดชุมชนชายแดน มีส่วนเป็นอย่างมากในการช่วยสนับสนุนการค้าที่ชายแดน ทุนทางสังคม เช่น ความเชื่อถือไว้วางใจทำหน้าที่ทดแทนแหล่งเงินทุนซึ่งผู้ค้าชายแดนไม่อาจเข้าถึง การเป็นสมาชิกของชุมชนชายแดนก่อให้เกิดการรวมกลุ่ม ทั้งที่เป็นกลุ่มตามธรรมชาติและกลุ่มที่ถูกจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการในชุมชน ประโยชน์จากการเป็นสมาชิกกลุ่มทำให้ผู้ค้าฯ สามารถลดต้นทุนทางการค้า และสามารถเข้าถึงทรัพยากรที่ชุมชนมีอำนาจจัดสรร เช่นเดียวกันกับการเป็นสมาชิกของครอบครัวและเครือญาติ ที่ช่วยอุปถัมภ์ผู้ค้าฯ ทั้งในเรื่องทุนสำหรับทำการค้า การถ่ายทอดความรู้ การส่งต่อและสร้างเครือข่ายการค้าเพิ่ม ทุนทางสังคมเอื้อให้ผู้ค้าฯ สามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิต รวมถึงทรัพยากรอื่นๆ ได้ ในลักษณะข้ามพรมแดน

ข้อค้นพบจากบทความบ่งชี้ว่า ทูนทางสังคมของผู้ค้าขายแดนเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ ผู้ค้าขายแดนสามารถสร้างและสะสมทุนทางสังคมเพิ่มได้ดี ในบรรยากาศที่ชุมชนเป็นเจ้าของหรือมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรชุมชนด้วยตนเอง แต่หากเมื่อพวกเขาต้องถูกบีบให้เข้าสู่ระบบการแข่งขันในรูปของเศรษฐกิจที่เป็นทางการ พวกเขาจะไม่สามารถต้านทานต่ออำนาจของทุนใหญ่ที่มีทุนทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือสำคัญ ดังนั้น แนวทางการพัฒนาพื้นที่ชายแดนจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญกับการสนับสนุนเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ การเสริมสร้างทุนทางสังคมของคนกลุ่มนี้เป็นประโยชน์ต่อการสร้างทางเลือกในการพัฒนาในแง่ที่ว่า ผู้ค้าขายแดนมีทุนทางสังคมซึ่งพร้อมจะเปลี่ยนไปเป็นทุนทางเศรษฐกิจได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีของกลุ่มผู้ค้าขายแดน ซึ่งมีทุนทางเศรษฐกิจต่ำ ผู้ค้าขายแดนสามารถใช้ทุนทางสังคมเพื่อเพิ่มรายได้ของครอบครัว โดยการที่สมาชิกในครัวเรือนร่วมกันประกอบกิจการ หรือเพิ่มโอกาสในการทำกินจากการเกื้อกูลกัน การที่ได้เข้าไปสังกัดเครือข่ายชุมชน ความร่วมมือและความเชื่อถือไว้วางใจที่ผู้คนมีต่อกัน นำไปสู่การรวมตัวกันจัดสรรทรัพยากรในชุมชน ทำให้พวกเขาได้ประโยชน์นานาประการ โดยเฉพาะการประคองตนเพื่อต่อสู้กับทุนขนาดใหญ่ที่ชายแดน

เชิงอรรถท้ายบท

- 1   ทุนมีหลากหลายรูปแบบและมีความเป็นพลวัต บูดิเออร์ขยายความหมายของทุนให้ครอบคลุมด้านที่ไม่ได้เป็นวัตถุ (immaterial) โดยระบุว่ามิทุนลักษณะอื่น ได้แก่ ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital เริ่มต้นหล่อหลอมจากสังคม โดยเริ่มที่จากครอบครัว สะสมติดตัว เช่น รสนิยมในการฟังดนตรี, การอ่าน และการกิน แสดงออกผ่านเนื้อตัวร่างกาย เช่น ทักษะ สำเนียงภาษา วิธีการวางตัว การดำเนินชีวิต ทุนทางวัฒนธรรมในรูปแบบนี้สามารถนำไปใช้เป็นใบเบิกทางสู่การเป็นสมาชิกของชั้นต่าง ๆ ได้) ทุนทางสังคม (social capital เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งสามารถสร้างและทำให้แน่นแฟ้นขึ้น ผ่านการแลกเปลี่ยนสิ่งของหรือสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่ออีกฝ่าย ยกตัวอย่างเช่น การมีปฏิสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอของคนในชุมชน ทำให้เกิดการไว้วางใจกัน (Trust) การมีคุณค่าบางอย่างร่วมกัน (Share value) และการเกื้อกูลกัน (Reciprocity) และทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) มีลักษณะเป็นนามธรรม ผู้คนจะสัมผัสและรับรู้ว่าปัจเจกบุคคลมีทุนนี้อยู่ เช่น การมีอำนาจ มีสถานภาพ และมีศักดิ์ศรี เป็นต้น) มนุษย์สามารถสะสมทุนได้ และสามารถนำทุนไปแลกเปลี่ยนเป็นผลประโยชน์อื่น ๆ เพื่อนำไปสู่การเลื่อนชั้นทางสังคม รวมทั้งสามารถเปลี่ยนทุนชนิดหนึ่งไปสู่ทุนชนิดอื่น ซึ่งการเปลี่ยนรูปของทุนมีเงื่อนไขที่สำคัญคือ การตกลงและการยอมรับร่วมกันของคนในสังคม
- 2   หลังการสู้รบกับคอมมิวนิสต์สงบลง ประเทศไทยได้จัดตั้งหมู่บ้านจัดสรรตลอดแนวชายแดนด้านภูชี้ฟ้า จังหวัดเชียงราย จำนวน 8 หมู่บ้าน โดยจัดสรรที่ดินทำกินให้กับสมาชิกหมู่บ้าน ในอัตราส่วน 50:40:10 สำหรับ ทหาร:ชาวบ้าน พื้นราบ:คนม้ง ปัจจุบันมีเพียงคนม้งที่ยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่ เหตุเพราะคนกลุ่มอื่น ๆ ไม่สามารถทนต่อชีวิตที่ยากลำบากบนดอยได้ คนม้งจึงได้ใช้พื้นที่ทำกินแทน

บรรณานุกรม

- กรองทอง สุดประเสริฐ. 2552. “ผู้หญิงมั่งคั่งฟ้าโยกัญชง: จากหมู่บ้านสู่เศรษฐกิจบนบาทวิถี,” *วารสารสังคมศาสตร์* ปีที่ 21 ฉบับที่ 2/2552 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กฤษฎา บุญชัย. 2553. “ประวัติศาสตร์ ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง,” *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง* (Journal of Mekong Societies).
- จักรกริช สังขมณี. 2555. “ชุมชนการค้า กับการสร้าง/สลายเส้นแบ่งพรมแดน: มานุษยวิทยาปริทัศน์,” *วารสารสังคมศาสตร์* ปีที่ 24 ฉบับที่ 1-2/2555 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. 2561. *ชายแดนศึกษา กับเขต-ชั้นรวิทยาของพื้นที่ใน/ระหว่าง*. สยามปริทัศน์: กรุงเทพฯ.
- จามะรี เชียงทอง. 2560. *รัฐ ความสมัยใหม่ และพื้นที่หลังสมัยใหม่: การจัดระเบียบพื้นที่ชายแดน*. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริหารวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เชษฐา พวงหัตถ์. 2559. “คลุ่มเครือ เคลือบแคลง และพรวาเลือน”. ใน พิเชฐ แสงทอง บรรณาธิการ, *เขตแดน รัฐ-ชาติ และความเลือนไหลของอัตลักษณ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก*. กรีนโซนการพิมพ์ นครศรีธรรมราช.
- ประสิทธิ์ ลีปรีชา และคณะ. 2558. *ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์และพรมแดนรัฐชาติ*. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ และศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประเสริฐ แรงกล้า. 2559. *รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการ “การกลับพม่าและการดำรงชีพในสภาวะหลังการพลัดถิ่น: กรณีศึกษาพ่อค้ารายย่อยในพื้นที่ชายแดนไทยพม่า”*. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2554. *มโนทัศน์การดำรงชีพ*. เชียงใหม่: กองทุนพัฒนาวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2558. ผลการศึกษาการเพิ่มประสิทธิภาพศักยภาพเชื่อมโยงด้านการค้าชายแดนและเตรียมความพร้อมจุดผ่อนปรนที่มีศักยภาพพัฒนาเป็นด่านถาวร ภายใต้โครงการเปิดตลาดสู่ภูมิภาคอาเซียน. งบประมาณกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2558. เชียงใหม่: สำนักบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข. 2556. “มโนทัศน์ชนชั้นและทุนของปีแอร์ บูร์ดิเออ,” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา* ปีที่ 2 ฉบับที่ 1.

อรรถัญญา ศิริผล. 2555. “ผู้ค้าเงินกับอิทธิพลเงินในชายแดนลุ่มน้ำโขง”. ใน ยศ สันตสมบัติ และคณะผู้วิจัย (บ.ก.), *ชนชายแดนกับการก้าวข้ามพรมแดน*. ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. เชียงใหม่.

Bourdieu, P. 1997. “The forms of Capital”. In Halsey, A. H., H. Lauder, P. Brown. Liam O’Down. 2003. “The Changing Significance of European Borders”. In James Anderson, Liam O’Down and Thomas M. Wilson (eds.), *New Borders for Changing Europe: Cross-border Cooperation and Governance*.

Walker, Andrew. 1999. *The Legend of the Golden Boat: Regulation, Trade and Trader in the Borderlands of Laos, Thailand, China and Burma*. University of Hawai. USA.

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พ่อคง นามสมมติ ธันวาคม 2560.

สัมภาษณ์ พ่อเข้ม นามสมมติ บ้านห้วยลึก กันยายน 2560.

สัมภาษณ์ พ่อแสง นามสมมติ บ้านเลาอู กันยายน 2560.

สัมภาษณ์ พี่สมชาย นามสมมติ บ้านเลาอู กันยายน 2560.

สัมภาษณ์ อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านร่มโพธิ์ทอง และผู้ใหญ่บ้านเลาอู พฤศจิกายน 2560.

สัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง อำเภอเทิง และผู้นำส่วนท้องถิ่น อบต.ตบเต่า กันยายน 2560.

สัมภาษณ์ กลุ่มผู้นำชุมชนบ้านแจมป่อง พุศิจิกายน 2560.

สัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่ศักดิ์ นามสมมติ ธันวาคม 2560.

สัมภาษณ์ เยาวลักษณ์ นามสมมติ บ้านเลาอู พุศิจิกายนและธันวาคม 2560.

สัมภาษณ์ ลี นามสมมติ บ้านเลาอู พุศิจิกายน 2560.

สัมภาษณ์ เน้ง นามสมมติ บ้านเลาอู พุศิจิกายน 2560.

สัมภาษณ์ แนน นามสมมติ บ้านแจมป่อง ธันวาคม 2560.

สัมภาษณ์ แม่กำ นามสมมติ บ้านแจมป่อง พุศิจิกายน 2560.

สัมภาษณ์ แม่วรวรรณ นามสมมติ บ้านแจมป่อง พุศิจิกายน 2560.

สัมภาษณ์ พิไهن นามสมมติ บ้านห้วยลึก ธันวาคม 2560.

สัมภาษณ์ แม่น้อย นามสมมติ บ้านห้วยลึก ธันวาคม 2560.

สัมภาษณ์ พ่อบุญมา นามสมมติ บ้านห้วยลึก พุศิจิกายน 2560.